

GENERACIÓ ZIRC

**Investigació-acció participativa per
implementar la perspectiva de gènere en
projectes de circ social amb joves**

Redacció: Guille Vidal-Ribas i Aïda Ballester.

Amb la col·laboració de: Gemma Tadeo i l'equip pedagògic del projecte Generació Zirc.

Ateneu Popular 9 Barris, Barcelona
Març de 2022

MEMÒRIA EXPLICATIVA

1. Sistematització de l'experiència i del coneixement generat

1.1. Antecedents i plantejament de la recerca

Generació Zirc és un taller gratuït de circ per a joves, impulsat el curs 2019-2020 per l'Ateneu Popular de 9 Barris, que esdevé una proposta d'activitat física i artística integrada a partir de la corresponsabilització i la implicació del conjunt d'agents i serveis del territori. El projecte, que es va desenvolupar a partir de la revisió del projecte Fem Salut a través del Circ, s'adreça a joves de 12 a 18 anys del districte de Nou Barris, de provenença cultural diversa, donant-los a conèixer el circ com a pràctica que fomenta hàbits saludables a nivell físic i social. Es desplega en el marc del projecte Karpa i Circ, i en coordinació amb la Taula de Franja Jove, la qual reuneix als diferents agents educatius del territori com els educadors de carrer, instituts o els Casals de Joves. Així mateix, Generació Zirc ha tingut el suport del Districte de Nou Barris i de l'Agència de la Salut Pública de Barcelona i s'ha pres com a exemple de bones pràctiques en diferents espais de divulgació.

Amb una mitjana de 30 participants per curs, repartits en dos grups que treballen paral·lelament durant els mesos d'octubre a juny, s'inclou el treball en diverses disciplines com l'acrobàcia, els aeris (trapezi i teles), malabars, monocicle i equilibris sobre objectes (bola i cable). El procés culmina amb una mostra pública en la qual participen diversos col·lectius, al festival jove d'art urbà itinerant Erràtik. L'equip està compost per un grup de formadores i formadors de circ que posen al servei de les participants la seva experiència com a artistes circenses.

A grans trets, els objectius actuals del Generació Zirc són:

- Millorar el domini psicomotor del propi cos.
- Desenvellar interessos artístics i culturals.
- Apropar l'alumnat als recursos i equipaments del barri, generant participació activa i de continuïtat.
- Foment d'hàbits saludables per millorar el benestar físic, emocional i relacional de l'alumnat participant.
- Treballar la consciència del propi cos i del propi espai, així com la consciència del cos i de l'espai de l'altre, com a element relacional.

La perspectiva pedagògica aplicada en els tallers del projecte Generació Zirc és la pròpia del circ social.

El circ social ofereix espais on l'ensenyament i l'aprenentatge de tècniques de circ dialoguen amb coneixements provinents de la integració social o de la pedagogia, entre altres camps. En aquest context, la formació artística esdevé un mitjà per a l'educació en valors, el creixement personal, la cohesió grupal i el benestar social. És a dir, per al desenvolupament de coneixements i competències que transcendeixen la pràctica del circ i que són traslladables a altres àmbits de la vida.

Històricament, el circ social ha estat un dels principals eixos de treball de l'Ateneu Popular de 9 Barris. Començant pels tallers oberts a joves en risc d'exclusió del mateix territori, durant els seus primers anys després de l'okupació de la planta asfàltica (1977), de forma autogestionada pel veïnat i els artistes, fins a arribar a projectes actuals com el Gran Circ (amb persones en tercera edat), Aspasim (amb persones amb discapacitat intel·lectual) o la Formació de Formadors/es en Circ Social, que és un referent estatal i que agermana l'Ateneu amb altres institucions europees reunides per mitjà de la xarxa internacional Caravan de circ social i juvenil.

Ara bé, el camp del circ social és encara relativament jove i, tot i que es troba en expansió, constatem que hi ha un dèficit important de recerca relacionada amb el tema, especialment al nostre país. Més encara quan ens fixem en àmbits específics que requereixen un estudi focalitzat i processos d'innovació metodològica a mida, com podria ser el cas del circ en relació amb la diversitat funcional; o el del circ social com a espai on coeducar amb perspectiva de gènere.

És precisament sobre aquest darrer punt que ha volgut incidir aquesta recerca aplicada, amb l'objectiu de dissenyar i experimentar una metodologia que faciliti la integració de la perspectiva de gènere en projectes de circ social, particularment en aquells que es realitzen amb joves.

De fet, la voluntat d'implementar la perspectiva de gènere en el projecte Generació Zirc va sorgir d'un propòsit compartit entre els diversos agents que formen part del Projecte Karpa i la Taula de Franja Jove 9B, a Nou Barris. En aquestes taules comunitàries participen serveis del territori (Pla de Desenvolupament Comunitari, CAP, Punt d'Informació Jove...) i equipaments educatius i culturals (instituts i escoles, casals, centres culturals...). Entre altres línies, s'ocupen de generar activitats per donar resposta a la manca d'oferta socioeducativa al barri adreçada a adolescents i joves entre 12 i 17 anys. El 2020, s'acorda plantejar el treball sobre la perspectiva de gènere de forma transversal en diverses activitats, entre les quals està el Generació Zirc.

Elies Martínez, tècnic de formació i circ social de l'Ateneu Popular 9 Barris, junt amb els dos referents del projecte (Lulu Hernández i Joan López) decideixen que es miri d'implementar la perspectiva de gènere de forma explícita en el procés creatiu de l'espectacle que es mostrarà al final del curs 2020/2021, al festival Erràtik. Per dur a terme aquest procés, pensen a convidar-hi la Gemma Tadeo, membre de l'equip pedagògic de l'Ateneu i formadora i consultora en l'àmbit de la perspectiva feminista i de gènere. Un cop ella accepta la proposta, s'emplacen a anar definint-ho a partir del segon trimestre del curs, un cop els grups del Generació Zirc s'hagin consolidat. Mai han treballat la perspectiva de gènere de forma explícita en un projecte de circ social amb joves, dins un procés creatiu, així que l'experiència representa un repte nou per a totes.

Pel camí, s'obre la convocatòria a les Beques Premis Ciutat Barcelona 2020 i es considera oportú aprofitar l'ocasió per mirar de complementar la iniciativa plantejada amb un procés d'investigació-acció per poder documentar l'experiència i donar-li continuïtat amb fases de treball no plantejades originalment. Per tal de coordinar aquest procés, s'incorporen a l'equip de treball Aïda

Ballester (membre de l'equip pedagògic de l'Ateneu i doctora en treball social) i Guille Vidal-Ribas (tècnic de recerca a l'Ateneu), que junt amb la Gemma constituïran la comissió de seguiment de la investigació-acció participativa. Aquesta comissió tindria la funció de vetllar pel desenvolupament de la recerca seguint els objectius plantejats i afavorint la participació dels diferents agents a les fases de la IAP, descrites amb posterioritat.

D'altra banda, tal com es recomana a les IAP, es va voler obrir un Grup d'Investigació-Acció Participativa (GIAP), en el qual s'esperava incloure altres agents involucrats o interessats en la recerca (p. ex. formadors/es de circ, educadors/es, participants...) i membres d'espais de governança de l'Ateneu com el Grup de Treball de Cures (que vetlla per la implementació de la perspectiva feminista al conjunt del projecte) o la Comissió de Formació i Circ Social, tots dos compostos per formadors i formadores de circ, tècnics de l'escola infantil i juvenil de circ, famílies d'alumnes, exalumnes, veïns/es del barri, personal tècnic de l'Ateneu i altres agents de la comunitat. La idea és que aquest grup participés en les diferents accions de recollida d'informació i tingués una visió estratègica de l'evolució de la recerca, aportant propostes de millora i validant les accions a realitzar.

El projecte de recerca es planteja amb els següents objectius:

- Desenvolupar noves metodologies de treball per facilitar la implementació de la perspectiva de gènere en els projectes de circ social amb joves.
- Afavorir el creixement personal, la cohesió de grup i el benestar social de les persones que participen en els projectes de circ social per mitjà d'experiències culturals i educatives en clau de gènere.
- Millorar el projecte Generació Zirc de l'Ateneu Popular 9 Barris, amb la intenció de poder traslladar els coneixements adquirits a altres projectes i programes de l'entitat.
- Contribuir a l'enfortiment del sector del circ social a Catalunya mitjançant el treball en xarxa entre professionals i expertes relacionades amb l'objecte d'estudi, així com amb la difusió pública dels resultats de la recerca, que podrien ser d'utilitat per a altres entitats.
- Promoure la investigació de qualitat en l'àmbit del circ social a Catalunya.
- Generar nous intercanvis de coneixement amb xarxes i entitats locals, nacionals i internacionals relacionades amb la formació en circ, el circ socioeducatiu i el circ social (Caravan International Youth and Social Circus Network, Circoteca Chile, FEECSE - Federación Española de Escuelas de Circo Socioeducativas, Circademics, etc.).

Abans de continuar, cal considerar que el projecte de recerca preveia una sèrie d'accions i l'ús d'un conjunt d'instruments d'investigació que, a l'hora de la veritat, es va decidir no desenvolupar o aplicar íntegrament. D'una banda, per motius de calendari, atès que el procés de treball amb perspectiva de gènere amb Gemma Tadeo dins les sessions del Generació Zirc es van iniciar a finals de març, mentre que l'adjudicació de les beques Premis Ciutat de Barcelona no es va resoldre fins al 18 de maig. D'altra banda, i principalment, perquè la comissió de seguiment va mirar d'ajustar-se a les necessitats reals sorgides del procés de treball, a mesura que aquest s'anava desenvolupant, en lloc de lligar-se a allò que havia dibuixat en el projecte inicial. Més encara considerant la complexitat de la temàtica sobre la qual pivota el projecte, que per poder ser treballada amb qualitat havia de ser

tractada com una qüestió processual, viva i mutable. En aquest sentit, tant per a la comissió de seguiment com per al GIAP en conjunt, ha estat prioritari respectar els ritmes i derives requerides pel mateix projecte Generació Zirc com a tal, pel procés d'aprenentatge de les participants i per les necessitats o desitjos expressats per l'equip de formació que facilita els tallers.

1.2. Accions de recerca desenvolupades

A continuació es detallen les principals accions dutes a terme que es vinculen amb el procés d'investigació. No s'entra en detall en les dinàmiques habituals que caracteritzen els tallers del projecte Generació Zirc. Perquè serveixi de marc, pot ajudar tenir en compte que:

- Els tallers es duen a terme amb joves d'entre 12 i 17 anys, preferentment residents al districte de Nou Barris.
- Es parteixen en dos grups i cada un fa una sessió setmanal al llarg del curs lectiu: un fa sessions els dimecres i l'altre els divendres, entre 16:00 i 17:30.
- Cada grup disposa d'un formador o formadora de referència que en fa seguiment durant totes les sessions del curs i participa en les reunions de seguiment pedagògic. Completen l'equip set formadors i formadores més, que van rotant cada trimestre. En total, sempre hi ha tres persones (referent + 2) que faciliten cadascuna de les sessions de treball. Cada formador o formadora és especialista en alguna tècnica de circ.
- Les sessions s'estructuren de la següent manera: 1) escalfament; 2) un joc o dinàmica grupal (opcional); 3) treball rotatiu de tècniques de circ; 4) estiraments; 5) ritual de tancament que, de vegades, pot anar acompanyat d'un espai de diàleg o un espai de cures.

1.2.1. Primera observació participant: prova pilot per treballar la perspectiva de gènere de forma explícita en el procés creatiu del Generació Zirc 2020/2021

Durant el tercer trimestre del curs, els grups del Generació Zirc van dedicar-se a preparar la mostra final que van presentar, finalment, el 28 de maig de 2021 a les Pistes Esportives Antoni Gelabert, situades a Via Favència, en el límit entre els barris de Roquetes i Verdum. Aquest espectacle va tenir com a temàtica principal la perspectiva feminista i de gènere.

L'equip de seguiment pedagògic del projecte, junt amb Gemma Tadeo, van acordar que la temàtica es treballés de forma explícita a l'inici dels tallers, durant 20-30 minuts, en cinc sessions amb cada grup. En paral·lel, les participants van escollir quines dues tècniques de circ, de totes les explorades durant els mesos anteriors, volien mostrar a l'Erràtik, junt amb un número d'acrobàcia conjunt.

En aquestes cinc sessions, la Gemma va proposar tres dinàmiques a les participants. Totes tres eren dinàmiques que no tenien a veure amb circ, sinó amb conceptes clau del feminisme i del gènere. L'objectiu general de plantejar-les era detectar el grau de coneixement de les participants sobre la

matèria, el seu interès per abordar-la i l'obertura d'espais d'expressió individual, diàleg i reflexió col·lectiva.

- *Dinàmica de l'Emperadriu*

Es va realitzar en una sessió amb cada grup.

Objectius:

- Fer una avaluació inicial de les necessitats del grup sobre la temàtica del gènere.
- Generar un espai perquè surtin preguntes sobre la temàtica.
- Compartir les preguntes de la temàtica amb la resta del grup.

En aquesta activitat, una persona està dempeus i la resta assegudes en una cadira formant un cercle al seu voltant. La persona que està al centre (l'emperadriu) dóna una ordre basant-se en característiques personals (p. ex. "que s'aixequi qui porti ulleres", "tingui els ulls blaus", etc.) i, si alguna persona s'hi sent identificada, s'ha d'aixecar i canviar de cadira. L'emperadriu també va a seure. Qui es queda sense cadira passa a ocupar el centre i llença una altra ordre al grup. Progressivament, les ordres es vinculen a qüestions relacionades amb malestars de gènere o amb altres eixos d'opressió i discriminació (p. ex. "que s'aixequin totes les persones que, algun cop, han sentit por de patir violència sexual en tornar sol o sola a casa", "qui s'hagi sentit jutjat/da pel seu color de pell", etc.).

- *Dinàmica sobre la masculinitat i la feminitat hegemòniques*

Es va treballar en dues sessions amb cada grup.

Objectius:

- Entendre quins rols i estereotips de gènere construeixen la feminitat i la masculinitat.
- Entendre que, en la nostra societat androcèntrica, la masculinitat va associada a privilegis, mentre que la feminitat se situa per sota i es construeix a partir de riscos i limitacions.
- Comprendre què són i com s'expressen els rols i els estereotips de gènere.

Es va proposar a les participants que es partissin en dos subgrups: un treballaria sobre la masculinitat hegemònica i l'altra sobre la feminitat hegemònica. Cada subgrup va haver d'escriure en una cartolina adjectius, atributs, idees... que associés a cada model. L'activitat va anar seguida d'espais de diàleg per compartir reflexions i vivències personals, que la facilitadora va aprofitar per desenvolupar explicacions sobre conceptes clau i facilitar la presa de consciència dels grups sobre les desigualtats que aquests models hegemònics provoquen, per exemple:

- Des que naixem (fins i tot abans) i fins al final dels nostres dies, vivim un procés de socialització de gènere que ens condiciona en moltíssims sentits: com ens veurà la societat, quines expectatives tindrà sobre el nostre futur, quines tasques socials ens

assignarà, quins espais haurem d'ocupar i de quina forma, quina sexualitat haurem de desitjar, etc.

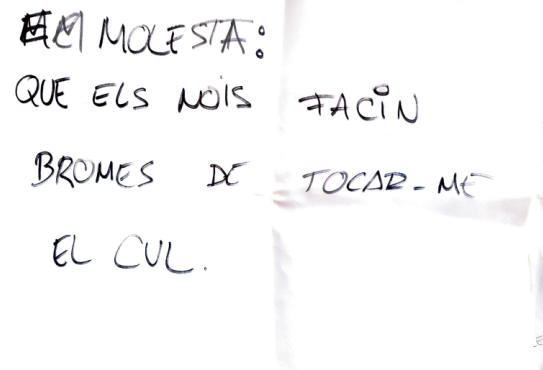
- Es produeix una contraposició entre els rols de gènere associats a cada model, entre els quals hi ha una jerarquia.
- La idea que la masculinitat es construeix basant-se en permisos i privilegis, mentre que la feminitat és construïda a partir de riscos i limitacions.
- El model de masculinitat hegemònica està orientat a la realització de l'àmbit públic, l'agressivitat, la competència i la demostració de força i d'independència, amb una necessitat d'afirmar constantment la pròpia masculinitat. El seu model de sexualitat posa en el centre la satisfacció del propi desig, l'acció i l'impuls incontenible.
- El model de feminitat hegemònica s'orienta cap a la realització a l'àmbit domèstic, a les cures, la dependència, amb un missatge constant d'indefensió, feblesa i de necessitat de protecció. El seu model de sexualitat se centra en la satisfacció del desig de l'altre, la passivitat i la centralitat de l'amor romàntic. L'amor romàntic s'entén com l'amor, heterosexual, ideal i idealitzat, que posseeix en el centre el lliurament a l'altra persona, el sofriment, la possessió i el sacrifici, i sense el qual les persones, sobretot les dones, no se senten realment completes com individus.
- Els models de feminitat i masculinitat constitueixen un imaginari que indica unes diferències de comportaments, actituds, expressions sobre allò que se suposa que és ser nen o nena, per poder ser en un futur l'home i la dona esperats socialment. Alhora, aquests patrons també es construeixen des de la desigualtat: allò associat a la masculinitat està socialment més valorat que allò associat a la feminitat. Aquest sistema produeix desigualtats entre dones i homes en l'accés als recursos, a les oportunitats i als drets.

- *Dinàmica sobre els malestars de gènere*

Es va treballar en dues sessions amb cada grup.

Objectius:

- Expressar, de forma anònima i en primera persona, les experiències i malestars relacionats amb el gènere.
- Poder parlar i debatre sobre els malestars expressats.
- Posar noms a les experiències i malestars viscuts.

Els molesta:
QUE ELS NOIS FACIN
BROMES DE TOCAR-ME
EL CUL.

Es va disposar una capsa al centre de l'espai i, per la resta de la sala, papers de colors i material per escriure. Es va convidar les participants a desplaçar-se per l'espai, deixant-se

portar per músiques escollides per activar diverses emocions (ràbia, alegria, por, tranquil·litat...). La consigna era que, quan volguessin, escrivissin una frase per remetre a alguna experiència viscuda, o de la qual haguessin estat testimonis, relacionada amb algun malestar de gènere o altres violències per motius de raça, ètnia, classe, etc. Es va donar temps perquè tothom anés saciant les seves ganes d'escriure i anar dipositant els papers dins la caixa.

Després, van formar un cercle i van anar llegint les notes anònimes, i articulant reflexions i diàlegs a partir dels malestars expressats.

Passades aquestes cinc setmanes de presa de contacte i immersió en la temàtica, les darreres quatre setmanes del curs (maig), es van dedicar al procés de muntatge de l'espectacle. El grup de dimecres va disposar de quatre sessions de treball, mentre que el divendres en va poder fer tres, perquè la quarta coincidia amb la mostra de l'Erràtik.

Durant aquest temps les participants van repartir-se en subgrups i van treballar les tècniques escollides amb els formadors i formadores. La Gemma, en lloc de dinamitzar la part inicial de les sessions, es va dedicar a col·laborar amb les participants i la resta de l'equip de formació per mirar dur a escena la perspectiva feminista i de gènere. Es va engrescar els grups a rescatar tot allò que volguessin dels diàlegs i les dinàmiques que havien compartit en les setmanes anteriors, així com a proposar tot allò que volguessin afegir en relació amb la matèria (p. ex. cançons per acompanyar els números, textos, idees relacionades amb el vestuari, etc.).

La idea és que fossin elles mateixes qui expressin allò que els interessés, que decidissin com i què volien reflectir o comunicar en l'espectacle, quins materials de collita pròpia volien sumar a allò que ja s'havia treballat col·lectivament, i explorar com donar una dimensió artística al tractament de tots aquests continguts.

L'espectacle es va mostrar, segons el previst, el divendres 28 de maig al festival Erràtik, junt amb altres mostres de joves vinculats a altres activitats artístiques del territori (dansa, teatre, música...).¹ Algunes de les idees que van acabar entrant a l'espectacle van ser:

- Penjar tot de cartells al voltant del trapezi, amb frases que expressaven els malestars de gènere de les companyes. A mesura que acabaven les seves actuacions, baixaven del trapezi, agafaven un d'aquests cartells i el trencaven amb determinació davant del públic.
- Llegir un poema, dalt de la bola d'equilibris, per denunciar la violència masclista, extret de la cançó "Es una niña" de Mabel Flores.
- Sortir vestides de princeses a fer acrobàcia i, amb una cançó feminista, acabar traient-se la roba de princeses per convertir-se en guerreres i fer acrobàcies totes juntes.
- Començar a fer malabars malament dient tots els estereotips de la feminitat hegemònica, tirar les boles a terra i començar a fer malabars bé amb una cançó feminista.
- Escriure un text denunciant les violències masclistes i enregistrar-lo en àudio per posar-lo mentre feien malabars col·laborativament.
- Fer *portés* entre diverses persones i que la persona que quedi a dalt llegís en veu alta un malestar de gènere i trenqués el cartell on estava escrit.

1.2.2. Accions d'avaluació i tancament de la primera observació participant

1.2.2.1. Avaluació de les participants

Al final de les darreres sessions de treball (21 i 26 de maig), es va voler convidar els dos grups a generar un breu cercle de diàleg al final per fer una valoració del procés de treball. Malauradament, la proposta no va funcionar: el temps disponible per assajar l'espectacle va ser tan reduït que no va quedar marge per poder obrir aquest espai d'avaluació col·lectiva. Tampoc no era possible ajornar-ho, atès que no hi havia més sessions programades un cop presentat l'espectacle. D'aquí que es plantegés, com a alternativa, que les participants enviessin un missatge d'àudio a l'equip explicant què els havia semblat l'experiència de treballar la perspectiva de gènere en el procés creatiu.

¹ Videoresum disponible a: <https://youtu.be/doyW7auaOb8> (últim accés: 29/03/2022); fotografies al Diari de Camp, pàgs. 45-67.

Desafortunadament, no vam rebre cap missatge. Així doncs, podem dir que no es va dur a terme una avaluació formal del procés amb les participants.

De tota manera, basant-se en la seva percepció dels grups, l'equip coincideix a dir que les participants van acollir la proposta de treball amb bona predisposició. Destaquen com moltes participants semblaven familiaritzades amb conceptes relacionats amb la perspectiva de gènere (més, fins i tot, que bona part de l'equip de formació), així com el clima de confiança i respecte que es va crear en els dos grups, cosa que va facilitar que totes poguessin expressar-se amb franquesa sobre els seus malestars, inquietuds, experiències i dubtes. L'equip es va sorprendre de com van ser les mateixes participants les que van anar situant temàtiques del seu interès, com l'antiracisme, la transfòbia i la violència de gènere, entre altres discriminacions. Així mateix, es té la sensació que les participants han gaudit de transformar tot plegat en expressió artística per mitjà del circ i els seus cossos.

Un cop van començar a muntar l'espectacle, l'equip va tenir la sensació que, en general, l'actitud de les participants va ser de proactivitat: tot i que la Gemma Tadeo i altres membres de l'equip van facilitar-ho, van ser molt autònomes a l'hora de proposar maneres de reflectir els temes treballats dins els números de l'espectacle, amb estratègies que tenien a veure amb l'escenografia, el vestuari, l'escriptura i incorporació de textos, la selecció de músiques amb missatges feministes o la decisió de plantejar certes accions simbòliques, entre altres.

D'altra banda, algunes formadores van mantenir converses informals amb algunes de les participants setmanes després del procés. D'acord amb allò que aquestes persones van compartir, creuen que per algunes d'elles va ser una experiència transformadora, que els va permetre prendre més consciència sobre la perspectiva de gènere i que les va dotar d'eines per empoderar-se davant de certes violències quotidianes.

1.2.2.2. Reunions de valoració dels equips de seguiment del projecte

L'equip de seguiment pedagògic del projecte, format per les dues referents del Generació Zirc (Lulu Hernández i Joan López) i Elies Martínez, tècnic de formació i circ social de l'Ateneu Popular 9 Barris, es va mostrar molt satisfet amb el desenvolupament d'aquesta experiència, que era nova per a totes i no se sabia com funcionaria.

D'altra banda, a la taula comunitària que fa seguiment del Projecte Karpa també es van recollir valoracions molt positives sobre l'espectacle presentat a l'Erràtik. Es va destacar, especialment, la seva càrrega política com a valor afegit de la proposta.

1.2.2.3. Reunió de seguiment i planificació del GIAP

La comissió de seguiment de la recerca es va reunir a finals de juny amb l'equip de seguiment pedagògic del Generació Zirc, amb l'objectiu de revisar conjuntament què s'havia fet fins ara i quines haurien de ser les properes passes.

En aquesta trobada es fa palès que el procés de recerca s'ha d'anar ajustant a la realitat de com es va desenvolupant, a la pràctica, el Generació Zirc, així com a les necessitats i oportunitats que van florint en el procés, encara que això impliqui haver de renunciar a certes idees plantejades originalment des del GIAP. S'acorda fer una entrevista a la Gemma per recollir la seva valoració de l'experiència, així com convocar un grup de discussió amb l'equip formatiu en conjunt. Un altre objectiu d'aquestes trobades també hauria de ser recollir idees per dissenyar les properes accions del procés de treball.

1.2.2.4. *Entrevista amb Gemma Tadeo*

A principis de juliol de 2021, ja havent finalitzat el curs, es va entrevistar a la Gemma, com a principal responsable d'haver introduït la perspectiva de gènere en el procés del Generació Zirc. En format d'entrevista semiestructurada, hi van participar altres membres del GIAP: Aïda Ballester, Guille Vidal-Ribas i Elies Martínez.

En aquesta conversa, la Gemma va compartir que, tot i ser la primera vegada que liderava un procés creatiu de circ amb perspectiva de gènere amb persones adolescents, l'experiència, com a prova pilot, va ser molt satisfactòria. Va fer valdre les reunions prèvies amb l'equip de seguiment pedagògic del Generació Zirc, amb qui es van consensuar el calendari i les estratègies d'intervenció: era important trobar l'encaix entre facilitar el desenvolupament normal del projecte, orientat a la formació en circ i la creació d'un espectacle, amb la voluntat de treballar-hi la perspectiva feminista i de gènere de forma explícita. En aquest sentit, la proposta de plantejar-ho en forma de dinàmiques a l'inici de les sessions, primer, i després de forma transversal en les sessions de creació i assaig, durant el mes de maig, va funcionar bé, tot i que això va suposar haver de mesurar molt bé els temps de treball per evitar que el procés anés en detriment dels temps d'entrenament tècnic o d'assaig dels números.

Va destacar també com s'havia generat un espai de seguretat i confiança en el qual les participants van poder compartir amb llibertat les seves inquietuds, i la seva proactivitat a l'hora de fer propostes per a l'espectacle. En relació amb aquesta darrera part del procés, va afirmar que els grups van anar trobant el format de què i com volien expressar en la mostra. Va destacar com, fins i tot, durant la funció, les participants van acabar improvisant algunes parts amb coherència amb les temàtiques treballades en les dinàmiques sobre perspectiva de gènere.

Així mateix, van poder identificar que les participants estan "molt posades en el tema" perquè segueixen perfils de xarxes socials on se'n parla, i que "és un tema que les preocupa". Reconèixer aquesta realitat i acompanyar-les constitueix una oportunitat educativa que no s'hauria de deixar escapar perquè "tenen a l'abast un conjunt d'informació imparablable i incontrolable", i accions com les d'haver fet aquest procés creatiu contribueixen a "sensibilitzar" i "fer prevenció" davant de possibles violències i discriminacions que viuen o de les quals són testimonis.

En aquesta conversa també es va interrogar la Gemma sobre com creia que la resta de membres de l'equip de formació havien percebut l'experiència. En la seva opinió, algunes persones de l'equip van demostrar tenir moltes ganes de continuar explorant la implementació de la perspectiva de gènere, i potser altres no tant. En general, però, creu que no es van identificar resistències rellevants, cosa que

podria haver passat, i totes van quedar sorpreses amb com els grups van viure el procés i per tot el que les participants van anar expressant en relació amb la perspectiva de gènere.

En la seva opinió, les properes passes han d'anar orientades a explorar altres formes d'implementar la perspectiva feminista en el projecte: de forma implícita al llarg del curs i en clau de formació per l'equip de formadores, amb l'objectiu de fer que la responsabilitat de treballar sobre aquestes qüestions no depengui, individualment, d'una persona experta que s'introdueix en el projecte (com va ser el seu cas durant en el darrer trimestre del curs 2020/2021), sinó que pugui esdevenir un acte de corresponsabilitat col·lectiu per part de tot l'equip de formació.

1.2.2.5. Grup de discussió amb l'equip de formació del Generació Zirc

Quant a les formadores, es va intentar convocar l'equip del curs 2020/2021 el mateix mes de juliol, però va ser impossible quadrar les agendes. Així doncs, finalment, es va convocar l'equip de formació del curs 2021/2022 (en el qual havien canviat algunes persones respecte del curs anterior), amb el qual es va celebrar un grup de discussió, l'octubre de 2021, quan tot just s'iniciava el nou curs del Generació Zirc amb nous grups de participants.

L'objectiu d'aquesta trobada va ser recollir les valoracions i percepcions de les membres de l'equip que van viure el procés de treball dut a terme amb els grups del curs passat, així com reflexionar conjuntament sobre com continuar implementant la perspectiva feminista i de gènere en la present temporada. Hi van participar la meitat de l'equip de formació i membres del GIAP.

En general, l'equip es va mostrar satisfet amb com va funcionar el procés de treball, en la mateixa línia que les valoracions de la resta de grups de treball i espais de valoració.

En relació amb les participants, valoraren molt positivament que, aparentment, els grups es van sentir còmodes amb la proposta i que el procés es va caracteritzar per la cura en l'acompanyament de les necessitats i motivacions de les participants. Fins i tot, quan es tractava de persones amb edats diverses (algunes de dotze anys, altres ja quasi majors d'edat): totes van poder compartir i expressar-se obertament, en un ambient respectuós i constructiu, des d'aquelles experiències i inquietuds per les quals se sentien més interpel·lades. D'aquí que apareguessin temàtiques vinculades a diversos eixos d'opressió i discriminació, i amb diverses capes de profunditat, però significatives per a cada persona segons el grau d'identificació que podien establir-hi.

En la seva opinió, el procés va anar molt bé, també, gràcies al "caràcter" dels grups del curs 2020/2021. Consideraren que el fet que les participants participin al Generació Zirc de forma voluntària, i que la majoria no es coneguessin entre si abans de començar el projecte, va ser un factor facilitador. També el fet que la majoria de participants fossin noies, que hi hagués una persona trans i que els nois no fossin persones molt alineades amb els estereotips i rols marcats per la masculinitat hegemònica. En aquest sentit, sorgia el dubte de si el procés hagués funcionat tan bé amb grups d'altres projectes: per exemple, en un on els grups de treball són grups-classe provinents de centres educatius i la participació és obligatòria, i al qual ja arriben amb relacions de poder instaurades. Alhora, afirmaren que trobarien molt interessant fer la prova de dur a terme un procés similar al que es va fer amb el Generació Zirc per veure com funcionaria. Sigui com sigui, en general

l'equip va considerar que les dinàmiques proposades per la Gemma als grups van fer que aquests es cohesionessin més, cosa que també va facilitar altres parts de l'activitat durant els tallers.

Es va parlar del rol que van jugar els formadors i formadores mentre la Gemma facilitava les dinàmiques. Davant d'aquesta situació, es va constatar que els posicionaments adoptats van ser diversos: mentre que les formadores dones, en general, van jugar un paper més actiu en l'acompanyament a les participants durant les dinàmiques facilitades per la Gemma, els formadors homes van mantenir més distància (pel fet de sentir que la seva presència masculina podia limitar la llibertat d'expressió dels grups, per la voluntat de no interferir, per deixar espai de treball a la Gemma o per ignorància sobre la matèria). Aquestes intervencions van donar pas a un consens general de l'equip sobre la importància de trobar "un equilibri" a l'hora de dinamitzar i acompanyar dinàmiques en les quals es vol generar un espai d'expressió i diàleg entre les participants: el punt just hauria de ser aquell en què les intervencions de l'equip formatiu ajuden a estimular el diàleg i convidar a la participació i l'expressió de les participants, però sense arribar a l'extrem d'ocupar massa espai o condicionar les seves aportacions amb opinions adultocèntriques.

Una altra qüestió que es va posar sobre la taula va tenir a veure amb el procés personal que s'activa en cada participant arran de les dinàmiques que fan florir experiències de tensió i conflicte, com aquelles vinculades a les violències o les discriminacions de caràcter masclista. Es parlà del fet que, quan s'obren malestars d'aquest tipus, és normal que, durant un cert temps se senti la necessitat de denunciar, de queixar-se, d'expressar el dolor. També de com aquesta és una passa necessària per poder "posar nom" a allò que s'està sentint, a reconèixer-ho i poder identificar que hi ha quelcom que genera incomoditat. Alhora, potser no cada persona té les mateixes necessitats davant l'experimentació d'aquestes vivències, motiu pel qual pot ser que cada persona ho acabi d'expressar d'una forma o altra. Es parlà de la importància que les formadores puguin llegir entre línies allò que passa a cada persona, perquè no sempre les participants expressen les coses obertament, ni totes ho fan al mateix ritme. Es venia a confirmar, així, un dels trets fonamentals de la pedagogia del circ social: el fet de situar la persona en el centre.

Un dels temes que preocupava algunes formadores era que el fet de dedicar temps a les dinàmiques sobre la perspectiva de gènere, a l'inici de les sessions, acabés anant en detriment de poder dedicar el temps necessari a l'entrenament tècnic de circ. Més encara si considerem que era una experiència nova per a tot l'equip i ningú podia preveure com aniria el procés o quins resultats donaria, i que a final de curs es faria una mostra. Finalment, però, l'encaix va ser possible, perquè tothom va haver de ser flexible per trobar-lo.

En un sentit similar, algunes formadores van expressar que a vegades havien sentit que el fet de voler incloure continguts feministes de forma explícita dins els números de circ havia condicionat el grau de qualitat de l'execució tècnica de les peces: per exemple, en el cas d'una participant que volia llegir un text estant dalt d'una bola d'equilibris, cosa que es va solucionar bloquejant el moviment de l'element entre diverses persones durant la lectura. L'equip va considerar que potser s'haurien de treballar amb més temps aquest tipus de posades en escena, perquè a finals de curs les participants tinguin la capacitat de poder combinar accions purament tècniques amb altres de caràcter expressiu o comunicatiu, sense que una vagi en detriment de l'altra, o a l'inrevés.

Finalment, es va parlar de la importància de reconèixer que, en una activitat educativa com la del circ social, les formadores són referents pels grups. La seva forma de fer, de parlar, de relacionar-se amb les persones... esdevé exemple a seguir. D'aquí que, per poder treballar la perspectiva de gènere de forma explícita o implícita, sigui important prendre'n consciència, formar-se i autorevisar-se. Només així serà possible desconstruir els rols i estereotips de gènere que tenim assumits i que reproduïm, encara que sigui involuntàriament.

1.2.3. Segona observació participant: cap al treball de la perspectiva de gènere de forma implícita en els tallers en el Generació Zirc 2021/2022

Entre els mesos de juny i setembre, després de l'experiència del procés creatiu del curs 2020/2021, el GIAP es reuneix en diverses ocasions per planificar les properes passes del procés de treball. Com a principal diferència respecte de la fase de treball anterior, el GIAP va considerar prioritari col·lectivitzar el coneixement sobre la perspectiva de gènere i corresponsabilitzar l'equip de formació en la seva aplicació en els tallers, per tal que les formadores no depenguessin d'una persona experta en circ i feminismes per poder dur-ho a terme.

Basant-se en les necessitats detectades en els darrers mesos, es plantegen quatre accions que són proposades a l'equip de formació del Generació Zirc per a la seva validació:

1. Fer una formació de caràcter teòric per presentar i reflexionar conjuntament sobre conceptes bàsics del feminisme interseccional i de la perspectiva de gènere.
2. Crear una taula d'observació amb perspectiva de gènere per poder fer seguiment i avaluació contínua dels tallers.
3. Fer, col·laborativament, un recull de bones pràctiques en relació amb el circ social i la perspectiva de gènere, orientada a afavorir la seva aplicació de forma implícita en els tallers.
4. Generar una maleta de dinàmiques per treballar la perspectiva feminista i de gènere de forma explícita amb els grups.

1.2.3.1. Formació i creació d'una taula d'observació

La formació va ser facilitada per Gemma Tadeo. Va tenir una durada de tres hores i hi van assistir quasi totes les integrants de l'equip de formació i les membres del GIAP.

Més enllà de mirar de situar conceptes clau relacionats amb el feminisme interseccional, en general, i de la perspectiva de gènere, en concret, aquest espai de trobada va mirar de facilitar que les persones que formen part de l'equip poguessin situar-se en un marc teòric comú. Al cap i a la fi, no totes elles partien del mateix coneixement sobre la matèria ni s'hi sentien interpel·lades pels mateixos motius.

La sessió va incloure algunes dinàmiques inicials, basades en algunes de les dutes a terme amb els grups del Generació Zirc del curs 2020/2021. Després la Gemma va oferir continguts teòrics que van obrir diversos eixos de diàleg i reflexió col·lectiva, relacionats amb les següents preguntes:

- Què són els privilegis i com s'expressen en la nostra societat?
- Què és la perspectiva feminista interseccional (eixos d'opressió i discriminació interrelacionats basats en la raça, l'ètnia, la classe social, el capacitisme, etc.)?
- Què és el sistema sexe-gènere i com el reproduïm (masculinitat i feminitat hegemòniques, rols i estereotips de gènere, gèneres no binaris, etc.)?
- Com podem treballar la perspectiva feminista en el Generació Zirc?
 - De forma implícita:
 - Coeducació en els tallers:
 - Ocupació de l'espai segons el gènere
 - Rols i estereotips de gènere en relació amb les tècniques de circ
 - Posar al centre i donar valor al món femení
 - Corporalitat dels cossos i expressió de gènere
 - Llenguatge inclusiu
 - Rol de l'equip de formació
 - Elaboració d'una taula d'observació per fer avaluació continuada d'aquests ítems.
 - Recull de bones pràctiques amb les quals establir un compromís com a equip.
 - De forma explícita:
 - Creació de dinàmiques per abordar les relacions de poder.
 - Crear espais de cures per parlar sobre les relacions de poder.
 - Feminisme i perspectiva de gènere com a temàtica en un procés creatiu.

Es va proposar a l'equip de formació que s'encarreguessin de fer una observació participant a partir d'una taula d'observació. La idea era que aquesta taula fos creada col·laborativament amb l'equip un cop feta aquesta formació bàsica, però com que es va haver d'anar endarrerint la data de la trobada per mirar de fer coincidir el màxim de persones possible, finalment la taula va ser creada per la Gemma Tadeo².

Es va demanar a l'equip que fes observació participant de les sessions amb els grups del Generació Zirc, amb l'objectiu de fer una avaluació de necessitats i oportunitats per treballar la perspectiva feminista i de gènere. La proposta va ser que l'equip es guiés per la bateria de preguntes incloses en la taula i que respongués per mitjà de missatges d'àudio enviats a la Gemma. La idea era que, a partir de les dades recollides, poguéssim crear un recull de bones pràctiques per implementar la coeducació en els tallers i treballar la perspectiva feminista de forma implícita. Així mateix, poder reconèixer possibles rols i relacions de poder assumides pels grups, per, més endavant, crear dinàmiques amb les quals poder intervenir per transformar-les.

L'equip de formació va plantejar una contraproposta al GIAP: que en lloc d'enviar àudios després de cada sessió, es pogués fer una entrevista amb les formadores de cada grup un cop finalitzat el primer trimestre del curs, a partir de les preguntes de la taula d'observació. A partir d'aquestes respostes, en

² Podeu consultar-ne el detall al Diari de camp, pàgs. 89-91.

una futura trobada, es treballaria per extreure un recull de bones pràctiques relacionades amb la coeducació en els tallers.

1.2.3.2. *Observació participant en els grups del Generació Zirc 2021/2022*

Entre els mesos de novembre de 2021 i febrer de 2022 l'equip de formació va dur a terme una observació participant en les sessions de treball de tots dos grups (dimecres i divendres). Tal com es va pactar, la Gemma Tadeo va entrevistar els equips corresponents en els mesos de desembre i gener, a partir dels ítems establerts en la taula d'observació, amb l'objectiu de recollir les impressions de l'equip.

Aquestes converses van permetre identificar que, en general, la metodologia aplicada pels equips en els projectes de circ social que es duen a terme a l'Ateneu ja estaven en coherència amb la perspectiva feminista i les estratègies de coeducació:

- *Ocupació de l'espai segons el gènere.* Els equips fan servir estratègies que eviten que les participants se segreguin per gènere, que els nois ocupin més espai que les altres o que formin subgrups en funció de les seves afinitats personals o prejudicis. Durant els primers mesos de taller, són les formadores qui estableixen les pautes per configurar els subgrups de treball, a partir d'instruccions com donar un número de l'1 al 4 a cada participant, de forma aleatòria, per fer que les participants es mesclin, surtin de la seva zona de confort, es coneguin mútuament i es generi cohesió de grup i respecte i suport mutus. Tot plegat s'acompanya també, a l'inici de curs, de jocs i accions (per exemple, agafar l'hàbit de saludar tothom en arribar) per facilitar la coneixença i la complicitat entre les participants, molt sovint amb dinàmiques que fan que el grup ocupi l'espai de forma circular, cosa que potencia la sensació d'igualtat entre totes (incloses les formadores en relació amb les participants). D'acord amb l'opinió i l'experiència de l'equip de formació, les participants entenen ràpidament quines lògiques regeixen les interaccions personals en els tallers de circ social i es desconstrueixen ràpidament els hàbits relacionals tòxics.
- *Rols i estereotips de gènere en relació amb les tècniques de circ.* Durant els dos primers semestres del curs, totes les participants passen, de forma rotativa, per l'aprenentatge de totes les tècniques de circ que s'ofereixen en el taller. Es mira d'encoratjar cada persona i de plantejar les activitats de forma multinivell, és a dir, de manera que cadascú pugui desenvolupar un aprenentatge basat en les seves capacitats i habilitats, sense pretendre que tothom hagi d'arribar a uns resultats concrets. A més a més, dins de cada tècnica, es procura que tothom pugui assumir qualsevol rol: així s'evita la perpetuació de certs estereotips com, per exemple, que només les noies facin tècniques d'aeris (p. ex. trapezi), o que els nois sempre hagin de ser portors quan es treballen acrobàcies en parella. Així mateix, per exemple, en els processos creatius se sol treballar amb vestuaris amb poca càrrega de gènere i es mira de repartir els protagonismes per igual. L'observació i l'experiència permeten afirmar que les participants entenen ràpidament quina és la lògica del taller i no solen aparèixer tensions en relació amb aquest element. Alhora, es reconeix que cada persona és diferent i, per tant, cal fer un seguiment i un acompanyament molt individualitzat de cada participant, perquè cadascú parteix d'un lloc i pot tenir necessitats diferents.

- *Posar al centre i donar valor al món femení.* Les formadores treballen, des d'un principi, perquè tothom se senti còmode i valorat en el grup. Es mira de generar un ambient de seguretat i confiança on tothom pugui exposar-se i expressar-se amb llibertat, amb una mirada de cura col·lectiva. S'encoratja tothom a mostrar la seva vulnerabilitat, tot i que reconeixen que, en general, les noies tendeixen a expressar més obertament les seves emocions des del principi, mentre que els nois triguen una més a trobar-s'hi còmodes. D'altra banda, les activitats es plantegen de forma no competitiva sinó cooperativa: atès que l'error i el fracàs són part inevitable en l'aprenentatge del circ, parteixen de dinàmiques on es treballa la gestió del fracàs i la inseguretat. Això reforça l'empatia i el sentiment de suport mutu, alhora que fomenta el reconeixement i la celebració grupal del procés que fa cada participant.
- *Corporalitat dels cossos i expressió de gènere.* L'equip està pendent per mirar de detectar qualsevol forma de discriminació o de judici de valor basat en la identitat de les persones: si es produeix una situació d'aquest tipus s'aborda per mitjà de tècniques de resolució de conflictes o espais de cures on establir diàlegs. Tot i això, les estratègies que s'apliquen des de l'inici de curs per cohesionar el grup i fomentar un ambient de confiança i seguretat fan que, al Generació Zirc, no siguin gens habituals aquest tipus de conflictes. D'altra banda, es treballa des d'una perspectiva anticapacitista i d'inclusió, posant sempre més en valor el procés que els resultats, així com el respecte i la solidaritat entre totes. En el cas d'algunes persones trans que participen en els tallers, i tenint present que per algunes d'aquestes persones la qüestió de l'expressió de gènere i la corporalitat pot suposar un focus de tensió o inseguretat davant el grup, l'equip no identifica cap conflicte: al contrari, creuen que se senten còmodes en els tallers i hi troben un espai de seguretat on poder expressar obertament la seva identitat.
- *Ús del llenguatge inclusiu.* Tot i que l'equip no segueix una fórmula consensuada i no tothom s'hi sent plenament segur, en general l'equip mirava d'aplicar fórmules lingüístiques inclusives.
- *Rol de l'equip de formació.* Treballen amb consciència de ser exemple a seguir, mirant d'actuar com desitgen que actuïn les participants. Estableixen vincles propers i entomant el procés d'ensenyament-aprenentatge des d'una mirada basada en l'intercanvi i l'horitzontalitat, com una oportunitat on cada part pot aprendre de l'altra, encara que cadascú tingui un rol diferent en l'activitat. Tot i això, s'identifica que, en general, les participants noies tendeixen a buscar més a les formadores dones quan necessiten parlar, en lloc dels homes. Quant a si mateixes, es detecta que hi ha disparitat en el grau de confiança que cada formador o formadora té en si mateix/a a l'hora d'implementar proactivament la perspectiva de gènere en el projecte: totes hi troben l'interès i la importància de treballar la qüestió, però parteixen de sensibilitats i bagatges diferents, cosa que, comprensiblement, pot condicionar la seva acció educativa i la seva capacitat d'identificar espais d'oportunitat.
- *Altres qüestions.* L'equip identifica com a elements facilitadors el fet que les participants del Generació Zirc s'apunten al projecte de forma voluntària i que, majoritàriament, no es coneixen prèviament. Això, sumat als esforços de l'equip des del principi del curs per generar un espai de confiança i respecte mutus, on s'encoratja tothom a ser honest, expressar-se i

sortir de la seva zona de confort, sembla que converteix aquest projecte en concret en un espai on els rols i estereotips de gènere, així com les relacions de poder i els conflictes que puguin aparèixer en relació amb això, es poden desconstruir i gestionar efectivament. Per contra, creuen que no seria tan senzill aplicar-ho en altres projectes que duen a terme, en els quals els grups ja venen configurats (per exemple, projectes de circ social en els quals participen grups-classe estables derivats de centres educatius), perquè les participants passen moltes hores juntes en altres contextos on les maneres de fer potser no alimenten allò que es mira de potenciar en l'activitat circense.

A tall de conclusió, aquests processos d'observació participant van portar el GIAP a reconsiderar un dels objectius de la recerca, que tenia a veure amb la innovació metodològica. D'acord amb la informació recollida, sembla que pel que fa a l'aplicació de la perspectiva feminista i de gènere de forma implícita, les metodologies que s'empren actualment en el projecte Generació Zirc (i en altres projectes de l'Ateneu) ja estan molt en sintonia amb aquests valors. Per tant, i des d'aquest punt de vista, el procés compartit amb l'equip, més que per crear noves eines metodològiques, ha servit més aviat per prendre consciència sobre la dimensió i la lògica feminista que caracteritza la metodologia del circ social.

1.2.3.3. Segon grup de discussió amb l'equip de formació: elaboració del recull de bones pràctiques i propostes per treballar la perspectiva de gènere de forma explícita

Tres mesos després d'haver celebrat la trobada de formació i d'haver dut a terme un procés d'observació participant, el mes de febrer de 2022, el GIAP es va reunir de nou amb l'equip de formació del Generació Zirc, en un espai de treball dinamitzat per Gemma Tadeo. L'objectiu de la trobada era identificar, col·lectivament, actituds i accions que afavoreixen la implementació de la perspectiva feminista de forma implícita en els tallers de circ social amb joves. En altres paraules, consensuar unes bones pràctiques a partir de tot allò que s'ha treballat durant els darrers mesos.

Aquest exercici es va traduir en mirar de situar bones pràctiques en tres moments diferenciats d'una sessió de circ social convencional: bloc inicial (acollida, escalfament, dinàmica d'activació), bloc central (el més llarg, dedicat a l'entrenament tècnic de circ) i bloc de tancament (estiraments, espai de cures i ritual col·lectiu de tancament). A posteriori, la Gemma va completar aquesta taula amb aportacions que va fer l'equip durant les entrevistes prèvies³.

La darrera part de la sessió es va dedicar a imaginar noves dinàmiques per treballar la perspectiva de gènere en projectes de circ social, que cal continuar desenvolupant i no s'han dut encara a la pràctica⁴.

³ Podeu consultar la taula al Diari de camp, pàgs. 124-126.

⁴ Podeu consultar-ne els detalls al Diari de camp, pàgs. 127-128.

1.3. Coneixement generat

Quant al coneixement generat a partir d'aquesta recerca, tal com es recollia al projecte presentat, es pot classificar en dos blocs. El primer fa referència a tot un procés de reflexió i construcció de l'estat de la qüestió sobre el circ i la perspectiva de gènere. El segon vol sistematitzar i compartir com s'aplica en la pràctica: de forma implícita, mitjançant estratègies de coeducació i gestió de violències; i explícitament, per mitjà de dinàmiques o com a part integral d'un procés creatiu.

1.3.1. La perspectiva de gènere en el circ. Oportunitats i febleses.

El marc teòric que ha guiat la nostra entesa del circ social en relació amb la perspectiva de gènere s'ha configurat, principalment, a partir del coneixement expert de la integrant del GIAP Gemma Tadeo, formadora en circ social i professional en el camp de la gestió de les violències masclistes i LGBTI; i, en segon lloc, dels criteris establerts per la taula de treball en Circ i Perspectiva de Gènere del Pla d'Impuls del Circ: un grup conformat per sis dones vinculades al circ socioeducatiu que, entre els mesos de gener i novembre de 2021, van fer una aproximació teòrica a les relacions entre aquest tipus de pràctiques circenses i la perspectiva de gènere⁵.

En primer lloc, ens situem des del feminisme interseccional, aquell que interpel·la als principals eixos que generen opressió a les persones (gènere, raça, origen, cultura, capacitats, classe...). Aquesta interseccionalitat és molt important en la franja d'edat a què en aquesta recerca fem referència, ja que entenem que les situacions de *bullying* i assetjament escolar són fruit d'aquests eixos d'opressió.

Incorporar la perspectiva de gènere en el circ significa contribuir a fer que els i les adolescents i joves que participin siguin crítiques, que entenguin el context que genera desigualtats i les puguin qüestionar per tal de no reproduir aquests rols de poder opressors i que generen discriminació.

En segon lloc, cal destacar que el circ social té uns elements que faciliten la incorporació de la perspectiva de gènere, tal com es recull a l'entrevista amb Gemma Tadeo⁶ i al primer grup de discussió amb les formadores⁷. A continuació, assenyalarem resumidament aquests elements:

- El circ és un agent de socialització. En el circ cal interactuar amb la resta, i l'acte de socialitzar està carregat de rols de gènere, per tant, és una oportunitat per no reproduir dinàmiques relacionals predominants i que tenen a veure amb la masculinitat hegemònica.
- El circ social ja treballa des d'una lògica de promoció de valors socials, com el respecte, el suport mutu, la cooperació, les cures, etc.
- És fàcil situar una temàtica que travessa les persones, com ara el gènere. És una direcció, és un focus i un canal.

⁵ Van formar part d'aquesta taula Estíbaliz Sanchis, Anna Rubió, Sonia Ganza, Greta Rúas, Eli Medina i la mateixa Gemma Tadeo. El material elaborat per la taula és encara inèdit.

⁶ Podeu consultar-ne els detalls al Diari de camp, pàgs. 71-78.

⁷ Podeu consultar-ne els detalls al Diari de camp, pàgs. 79-89.

- No té un imaginari preconstruït de les participants, per tant, està lliure de prejudicis. Des dels seus inicis, el circ ha qüestionat l'estatu quo, sortia dels marges preestablerts i eren les persones diferents les que mostraven aquesta diferència com habilitat.
- Els elements i les tècniques de circ no tenen una càrrega de gènere forta.
- Un taller de circ social pot constituir-se com a mirall de la societat: s'hi representa la realitat social i el context on es desenvolupa el projecte. Aquest fet facilita el trasllat dels aprenentatges que s'hi produeixen a altres àmbits de la vida, perquè l'espai de treball esdevé un lloc on experimentar i poder sortir de la zona de confort de manera segura.
- És comunitari i assequible, trets que faciliten que es produeixi una participació diversa. El seu treball es fonamenta en el context social i cultural del territori on es porta a terme.
- La metodologia en cercle respon a unes dinàmiques igualitàries que fomenten l'horitzontalitat i el protagonisme compartit, allunyant-se així de dinàmiques individualistes i competitives.
- Es treballa amb el cos i amb una lògica no basada en estereotips ni pressions estètiques, sinó qüestionadora dels cànons exigits socialment.
- És un art que mira de transformar l'impossible en possible. Provoca, remou i s'atreveix a traspasar els límits de manera col·lectiva.
- És multinivell: l'aprenentatge tècnic i artístic s'adapta a les capacitats i habilitats de la persona generant reptes assumibles.
- El focus està en el procés i no tant en el resultat.
- Promou la corresponsabilitat del grup pel grup. Planteja dinàmiques de cura física i emocional. I una societat feminista ha de ser corresponsable.
- Es vetlla per generar un espai de seguretat física i emocional.

A tall de conclusió, els valors i el treball per mitjà del circ social comparteix elements característics d'un treball d'incorporació de la perspectiva de gènere i feminista. L'aliança entre circ i perspectiva feminista fa que ambdós treballs es nodreixin i guanyin en qualitat i profunditat.

Ara bé, per poder generar aquest vincle de forma efectiva, i si es vol ser conseqüent amb els principis de col·lectivització de la responsabilitat entre les persones implicades en les activitats de circ social, cal encetar un procés compartit i posar tots els mitjans necessaris per poder-lo sostenir. Ens referim aquí al fet que aplicar la perspectiva feminista en una acció educativa requereix que les persones responsables de dur a terme l'activitat se sensibilitzin i es formin. Ja no només per poder dissenyar o dinamitzar tallers de circ social amb perspectiva de gènere, sinó, en primer lloc, per poder autorevisar-nos, prendre consciència dels privilegis que tenim, dels eixos d'opressió que ens travessen i dels rols de poder que exercim. Si no fem aquest procés, es corre el risc de continuar reproduint rols i estereotips de gènere, així com de no poder identificar quan s'estan activant en el grup o, fins i tot, entre les integrants del mateix equip de formació.

Considerant que es tracta d'un procés de desconstrucció personal i social, cal tenir present que probablement es tractarà d'un camí pel qual no es pot córrer, ja que implica fer canvis de mentalitat, que necessiten temps lents. Alhora, aquest pot esdevenir un procés incòmode, al llarg del qual algunes persones poden expressar o sentir resistències. D'aquí la importància de tenir cura mútua entre les persones que impulsen i transiten aquest procés, de generar un sentiment de confiança en el grup de treball i del fet que existeixi un compromís clar i compartit per apostar-hi col·lectivament.

D'aquesta manera, l'equip de formació estarà posant en pràctica allò que voldrà activar entre les participants i, alhora, podrà esdevenir un referent positiu per a elles.

1.3.2. Aplicabilitat a la pràctica

Durant el procés d'investigació-acció participativa s'han creat dues eines que faciliten la implementació de la perspectiva feminista i de gènere de forma implícita en els tallers:

- La taula d'observació per fer avaluació continuada de les sessions en clau de coeducació.
- El recull de bones pràctiques per implementar la perspectiva feminista de forma implícita en els tallers.

D'altra banda, el procés creatiu dut a terme amb els grups del Generació Zirc del curs 2020/2021, d'acord amb les valoracions de les persones i grups implicats, pot ser considerat un model d'èxit per implementar la perspectiva de gènere de forma explícita en un taller de circ social (en dinàmiques durant les sessions i/o en un procés creatiu):

- Una bona comunicació entre les membres de l'equip de formació i de seguiment pedagògic del projecte és clau per poder decidir quin és el moment oportú per començar a treballar de forma explícita amb els grups, i la manera. Treballar explícitament temes com els malestars de gènere pot remoure emocionalment i psicològica les participants, així que és important que, prèviament, s'hagi creat cohesió de grup i un ambient de treball segur, en el qual se sentin acollides i còmodes.
- Alhora, treballar aquest tipus de dinàmiques i generar espais de cures afavoreix la cohesió de grup i alimenta la confiança mútua entre les participants.
- És convenient planificar bé les accions sobre el calendari, respectant les necessitats reals del projecte, dels grups i de l'equip de formació. Si cal, convé flexibilitzar la planificació original.
- En sessions d'una hora i mitja, dedicar un terç de la sessió a fer dinàmiques no circenses orientades a generar diàleg i reflexió sobre temes relacionats amb el feminisme i la perspectiva de gènere no té per què anar en detriment de l'entrenament artístic o tècnic. Alhora, cal tenir presents les expectatives que té el grup sobre l'activitat i buscar un equilibri raonable entre les diverses parts de l'activitat.
- Per garantir al màxim els bons resultats d'aquestes dinàmiques, convé que les persones responsables de dinamitzar les sessions disposin de la formació i les eines necessàries per educar emocionalment i poder acompanyar espais d'expressió i cures on les participants

puguin expressar obertament els seus malestars, inquietuds, vivències doloroses, etc. Disposar d'aquests coneixements dotarà les formadores de confiança en si mateixes per dinamitzar aquests espais.

- El treball explícit sobre perspectiva feminista va despertar l'interès dels grups d'adolescents i joves i va estimular la seva creativitat.
- L'equip de formació, sigui durant les dinàmiques o durant la creació dels números, ha d'ocupar un rol de facilitació i acompanyament, especialment, quan plantejem dinàmiques perquè el grup s'expressi (per exemple, en un espai de debat) o espais de cures. Tanmateix, cal trobar el punt d'equilibri: intervenir, si convé, de manera que estimuli la participació activa del grup, però sense arribar a ocupar tant d'espai que s'acabi limitant o condicionant negativament la possibilitat de les participants d'expressar-se amb llibertat.
- En la mateixa línia, si es vol que les participants integrin els aprenentatges i s'empoderin, és convenient que siguin elles mateixes les que decideixin què i com volen expressar les coses en la posada en escena (p. ex. per mitjà d'accions físiques, textos, cançons, etc.).
- No obstant això, les formadores han de vetllar per evitar que, conscientment o inconscient, l'espectacle i/o el grup reproduïxin rols de poder i estereotips de gènere que serien incoherents amb l'objectiu del treball realitzat, i mirar d'explicar el perquè per tal d'aprofitar l'oportunitat d'aprenentatge.
- L'espectacle resultant, dotat d'un sentit de conjunt gràcies al treball explícit de la temàtica, va despertar també l'interès del públic i va posar de relleu la dimensió política del circ social.

D'altra banda, pel que fa al treball de forma explícita, l'equip formatiu de l'Ateneu ha començat a imaginar dinàmiques per mitjà de les quals seguir incidint sobre la temàtica en els tallers de circ social, tot i que és una línia incipient que caldrà seguir desenvolupant.

2. Possible replicabilitat i escalabilitat del projecte

En aquest apartat cal fer referència a dos nivells de replicabilitat de l'experiència viscuda a través d'aquest procés de recerca al Generació Zirc. La primera té a veure en com tot aquest procés de reflexió des de la pràctica transcendeix dintre del projecte Ateneu. La segona fa referència a l'intercanvi comunitari i com es nodreixen les diferents experiències amb joves a partir de la incorporació de la perspectiva feminista.

2.1. Replicabilitat al projecte Ateneu

Des dels inicis d'aquesta recerca, tant a l'espai de seguiment del GIAP, com als espais compartits amb el grup de formadores del Generació Zirc, s'ha posat de manifest la importància de que els coneixements generats mitjançant aquest procés es puguin incorporar a altres accions i projectes de

formació en circ i circ social. En aquest sentit, s'interpel·la a les escoles infantil i juvenil, als projectes comunitaris, com l'Enginy, o a l'Escola de Formadores en Circ Social. Cal assenyalar que ens queda pendent pensar com es fa aquest retorn dels resultats recollits, de la metodologia i de les bones pràctiques assenyalades. Per a la seva materialització es tindran en compte espais de governança ja constituïts, com ara els claustres de cada projecte, la comissió de Formació i Circ Social. A més, quan es parla de replicabilitat dintre de l'Ateneu Popular 9 Barris, no es pot fer referència sols als projectes de l'Àrea de Formació i Circ Social. A l'Ateneu existeixen altres àrees, com programació i suport a la creació. O, fins i tot, espais transversals com el Grup de Treball de Cures. Creiem que esdevindrà una oportunitat per generar espais de diàleg, debat i aprenentatge a partir de la pràctica.

És interessant poder fer aquí esment a una reflexió compartida pel grup de formadores. Té relació amb què hagués passat si aquesta recerca s'hagués produït en el marc d'altre projecte, com ara l'Enginy, en el qual no s'hauria pogut comptar amb dos elements facilitadors identificats per l'equip al Generació Zirc: que les participants s'hi apunten voluntàriament i que la majoria no es coneixen prèviament. Les formadores consideren que en projectes on els grups ja estan establerts a priori (per exemple, perquè són un grup-classe provinent d'un institut) es perceben més clarament els rols de poder. Troben que en projectes amb aquestes condicions el treball de la perspectiva feminista resulta molt oportú, però alhora sospiten que podrien aparèixer més resistències en els grups. S'obre la porta, per tant, a replicar el procés amb altres projectes i fer un exercici comparatiu amb la prova pilot duta a terme en el marc del Generació Zirc, a partir del qual identificar elements comuns i diferències.

2.2. Replicabilitat a nivell comunitari

Tal com es recollia al projecte inicial, la necessitat de treballar de manera explícita la perspectiva de gènere i feminista en projectes juvenils ha estat una demanda i voluntat del territori. Aquesta aposta neix d'un acord entre entitats i serveis que porten a terme projectes juvenils. Franja Jove 9 Barris o La Karpa són espais comunitaris on s'ha posat de manifest la importància de treballar des d'aquesta perspectiva. L'Ateneu Popular 9 Barris és un dels agents que formen part d'aquests dos espais de treball i assumeix aquest encàrrec de revisió interna, com un primer pas per transversalitzar aquest tema en totes les accions que es desenvolupin comunitàriament.

És per aquesta raó que, la present recerca i els coneixements generats esdevindran una experiència positiva i una oportunitat per millorar com incorporem la perspectiva feminista en projectes juvenils al territori immediat. És cert que la resta de projectes que es desenvolupen no són de circ, però comparteixen elements amb el Generació Zirc, com ara població diana o el seu caràcter vivencial i lúdic, per posar dos exemples. Per tant, propostes de bones pràctiques, com la necessitat de fer una formació a les formadores i/o talleristes, vetllar per generar espais de respecte i cohesió de grup, o realitzar dinàmiques que qüestionen els rols de poder i els privilegis, són exemples que es poden incorporar en els diferents projectes que es porten a terme.

D'igual manera, el Generació Zirc i, en conseqüència, els projectes de l'Ateneu també es nodriran d'aquest intercanvi de bones pràctiques, que situarà les bases per una bona acció amb mirada feminista des de l'aprenentatge col·lectiu.

Per acabar, aquest treball també esdevé una aposta del sector del circ. A diferents jornades, trobades, o projectes de circ social s'ha fet referència a la importància de treballar la perspectiva feminista. Un tret característic d'aquesta recerca és que s'ha basat en la pràctica directa, motiu pel qual s'han pogut generar materials i reflexions que poden fer servir altres entitats de circ a Catalunya o en altres territoris. Per fer possible aquesta difusió del coneixement generat, es compartirà públicament el resultat al fons de recursos del portal CircSocial.cat.

3. Valoració de la metodologia aplicada, del contrast entre la hipòtesi en que es basa la proposta i la seva aplicació

A continuació es presentarà breument una comparativa de la proposta presentada i els principals canvis produïts en la metodologia de recerca. Cal assenyalar que les modificacions han estat aplicades per a la millora del procés de recerca i com a adaptació a les necessitats i interessos de les joves participants del Generació Zirc i de les formadores de circ social implicades en el projecte.

En primer lloc, s'assenyalen els principals canvis en relació amb les tècniques de recerca:

- *Qüestionari previ per a les participants.* Aquest qüestionari tenia per objectiu recollir dades sobre el perfil i les percepcions dels i les participants. Aquest qüestionari no s'ha fet, però aquesta diagnosi prèvia del grup s'ha recollit a partir de les formadores, que han explicat les principals característiques del grup, així com potencialitats i febleses.
- *Observació participant.* Es contemplaven dues observacions en el procés de recerca. La primera per identificar elements que caldria tenir en compte per dissenyar una metodologia basada en la perspectiva de gènere en el circ. Aquesta faria referència a l'acompanyament de la Gemma Tadeo des de març fins a maig del 2021 als grups del Generació Zirc i que va derivar en la creació d'un espectacle presentat a la festa de l'Erratik. En aquesta observació es contemplava dur a terme dinàmiques per fomentessin les reflexions, debats i dubtes sobre la perspectiva de gènere entre els i les joves. Això es va dur a terme a partir de les dinàmiques preparatòries del procés de creació. La segona observació estava prevista un cop dissenyades les estratègies per incorporar la perspectiva feminista, aplicar-les i per complementar-les amb entrevistes a les formadores. La principal dificultat en la segona observació és que no es compartia l'element temporal de la primera observació. Això significa que la segona observació era al principi del projecte, però llavors no s'havia previst que caldria un temps per a generar cohesió de grup abans d'implementar estratègies explícites sobre el gènere i el feminisme. Tanmateix, l'intercanvi amb les formadores, entre la primera i segona observació participant, sí que es va dur a terme i s'ha pogut recollir una millora, sobretot després de la formació realitzada per la Gemma, la qual va facilitar eines a les formadores per identificar bones pràctiques entorn la perspectiva de gènere i feminista en projectes de circ social.
- *Entrevistes i grups de discussió.* Aquestes accions han servit, tal com estava previst, per provocar diàlegs i debats sobre la temàtica i com espai per construir col·lectivament

estratègies de millora en l'acció de circ social. Destaca l'entrevista amb la Gemma Tadeo per identificar quins elements faciliten o dificulten la incorporació de la perspectiva de gènere en projectes de circ i els grups de discussió per fer una diagnosi prèvia dels grups i, després, per construir amb les formadores eines i recursos de bones pràctiques des de la seva experiència en primera persona.

En segon lloc, es vol assenyalar, seguint les fases de recerca plantejades, les adaptacions executades:

- **Fase 1. Disseny IAP i diagnòstic.** Tal com estava recollit, es va formar el GIAP. Tot i que a l'inici estava format per l'equip investigador (Guille Vidal-Ribas, Aïda Ballester i Gemma Tadeo), el tècnic de l'àrea de formació i circ social de l'Ateneu (Elies Martínez), i dues referents de l'equip de formadores de circ (Lulu Hernández i Joan López), a mesura que avançava el projecte ha estat un treball cada cop més compartit i consensuat amb l'equip de formadores del Generació Zirc en conjunt. Per fer-ho possible, s'han utilitzat els espais de trobada, com ara el grup de discussió o la formació en perspectiva feminista, per consensuar els següents passos i construir la recerca de manera més participativa.

L'intercanvi, traspàs i seguiment dels avanços sí que s'ha fet de manera interna en el si de la Comissió de Formació i Circ Social i, a nivell extern, s'ha explicat en els espais comunitaris de La Karpa i Franja Jove 9 Barris.

El marc teòric per vincular circ i perspectiva feminista i de gènere es va construir a partir de l'expertesa sobre la matèria de Gemma Tadeo i la seva experiència en la primera observació participant. També es va tenir en consideració el treball dut a terme per la taula de Circ i Perspectiva de Gènere del Pla d'Impuls del Circ, en el qual ella va participar.

- **Fase 2. Acció participativa.** Aquí es contemplaven tres accions:
 - *Detecció d'oportunitats i mancances al Generació Zirc en clau de gènere.* Tot i no haver fet els qüestionaris previs a les participants, sí que s'ha comptat amb l'experiència de la Gemma en la primera observació participant. A més, la entrevista posterior i el primer grup de discussió amb els i les formadores van servir per dibuixar quin era el perfil de les participants i assenyalar oportunitats i febleses del projecte en relació amb la incorporació implícita i explícita de la perspectiva de gènere en els tallers.
 - *Anàlisi de dades i innovació metodològica.* En aquest cas, cal diferenciar entre els processos d'observació participant duts a terme en cada curs lectiu. En el cas de la temporada 2020/2021, la Gemma va construir, amb les dues referents pedagògiques del projecte, un pla per a les seves intervencions en la preparació i el muntatge de l'espectacle amb perspectiva de gènere, combinant l'observació participant en les sessions amb el disseny i l'execució de les dinàmiques sobre perspectiva de gènere. La metodologia resultant d'aquest procés ha estat avaluada i sistematitzada. En la segona observació s'ha intentat vetllar perquè aquesta responsabilitat d'aplicació de la perspectiva de gènere fos més coral entre les diferents persones formadores, basant-se en el diagnòstic i els suggeriments de la Gemma i de les necessitats detectades per mitjà del grup de discussió amb l'equip de formació.

- *Aplicació de la proposta metodològica.* En el cas del treball implícit de la perspectiva de gènere dins els tallers, no ha calgut una construcció d'una metodologia específica. A partir de l'experiència de la primera observació participant, es van extreure algunes reflexions vers que la metodologia del circ social ja promovia i contemplava elements facilitadors per incorporar la perspectiva de gènere i que, per tant, no calia inventar-se una metodologia nova. Per aquesta raó, aquest treball és el que ha esdevingut en un recull de bones pràctiques i la construcció col·lectiva de dinàmiques explícites amb el grup de formadores.
- **Fase 3. Avaluació i retorn.** Tal com es detallava al projecte presentat, la recerca i, en concret, la metodologia IAP han generat un procés dialògic a partir dels quals l'acció pràctica ha portat a debatre, construir i aplicar millores en el si del projecte de manera immediata. No obstant això, en aquesta fase també es contemplava la devolució i el retorn tant a escala interna de l'Ateneu com externa als espais del territori. A l'apartat de replicabilitat ja s'ha assenyalat que, internament, està pendent de definir com aquests aprenentatges poden transcendir a la resta de projectes de circ social. I com, a nivell comunitari, s'ha anat explicant el procés i s'han generat espais d'intercanvi entre experiències amb objectius afins.

GENERACIÓ ZIRC 2021-2022

Taula d'observació amb perspectiva de gènere

DATA SESSIÓ:

1. Nombre de participants

1.1. Nombre de nois:

1.2. Nombre de noies:

1.3. Nombre de persones trans o no binàries:

2. Ocupació de l'espai

Les persones socialitzades com a nois tendeixen a ser protagonistes i a fer servir els espais centrals i les socialitzades com noies o altres gèneres dissidents es queden a la perifèria. En un espai on s'aprèn circ això també passa.

2.1. Quines dinàmiques es generen dins l'aula de circ?

2.2. Ocupen l'espai central segons el gènere?

2.3. Participen més i tenen més iniciativa segons el gènere?

3. Estereotips de gènere i tècniques de circ

Fent referència al circ social, això també interpel·la constantment, sobretot a l'hora de triar una disciplina concreta, ja que allò masculí es relaciona amb la força, l'activitat física, allò que és visible i important. Per altra banda, tot allò femení es relaciona amb la suavitat, la delicadesa, la flexibilitat, la bellesa, etc. Per tant, convé tenir present, en el moment d'oferir una activitat de circ a un grup d'infants o joves, que tot el que hem esmentat ho portem a dins, tant l'equip de formació com el grup de participants, i ens afectarà en el moment d'escollir què volem fer.

3.1. Les tècniques de circ estan segregades per gènere?

3.2. Hi ha alguna tècnica de circ on no hi hagi presència femenina o molt poca?

3.3. Hi ha alguna tècnica de circ on no hi hagi presència masculina o molt poca?

3.4. Els nois mostren un rol més actiu en el desenvolupament de les tècniques?

3.5. Les noies mostren un rol més actiu en el desenvolupament de la part més artística?

3.6. Els nois i noies (o altres gèneres) mantenen una relació propera entre ells i elles o la relació afectiva entre ells i elles està segregada per gèneres (nois amb nois, noies amb noies...).

3.7. Les noies del grup són les que més acompanyen els companys i companyes que tenen més dificultats?

3.8. Observeu que les noies, entre elles, parlen d'aspectes més emocionals i els nois d'aspectes més tècnics i pràctics?

3.9. Quan s'han de realitzar tasques com la d'ordenar els materials, organitzar l'espai, netejar els elements... normalment, les noies tenen un rol més actiu?

4. Rol de l'equip formatiu

Com a equip formatiu, tenim interioritzats i apresos un rols de gènere que han construït la nostra identitat i la nostra manera d'entendre el món. Moltes d'aquestes coses no sabem identificar-les i, sense voler, nosaltres mateixes reproduïm estereotips en el nostre grup. Desmuntar això és un procés llarg i personal perquè forma part d'una problemàtica estructural que ens interpel·la de forma conscient i inconscient. Per aquest motiu, és necessari i responsable revisar-nos a nosaltres mateixes en tot allò que fem, diem, valorem i accionem.

L'equip formatiu és el referent del grup i, moltes vegades, nosaltres mateixes no ens adonem de les petites coses que reproduïm els estereotips de gènere. Però aquests comportaments implícits construeixen un imaginari que afecta el grup d'infants i joves.

4.1. Creus que com equip formatiu teniu actituds implícites i/o explícites que estan marcades pels rols de gènere? Exemples:

4.1.1. Utilitzeu un vocabulari inclusiu?

4.1.2. Les tasques més relacionades amb les cures les assumeixen directament les formadores femenines?

- 4.1.3. La comunicació implícita dels formadors i formadores denota una segregació per gèneres?
- 4.1.4. Els exemples relacionats amb qüestions més tècniques els realitzen majoritàriament els formadors homes?
- 4.1.5. L'explicació de les activitats i jocs els solen explicar més els formadors nois?
- 4.1.6. Les formadores i formadores de tècniques de circ estan segregats per gènere?
- 4.1.7. Com a formadors i formadores doneu valor als elements atribuïts tradicionalment el món femení? Exemples: la purpurina, vestits de princesa, decorar l'espai, el "color rosa", parlar d'emocions, etc.
- 4.1.8. La música que utilitzem en l'espai té missatges masclistes, misògins o que reproduïxen els rols de gènere?

Taula 1: recull de bones pràctiques

Obertura	Durant	Tancament
- Saludar, individualment, cada participant a mesura que vagin arribant: interessar-se per com han passat la setmana, com estan... - Atendre a l'expressió no verbal de les participants per mirar de copsar el seu estat anímic. - Fomentar que les participants se saludin entre elles. - Acollir totes les persones amb la mateixa generositat, atenent a les seves necessitats, forma de ser, etc. - Abans de criticar quelcom (per exemple, si un/a participant ha arribat tard), informar-se del perquè. - Observar si, d'entrada, les participants tendeixen a formar subgrups, així com possibles canvis de comportament. - Preguntar al grup com se senten abans de començar la sessió.	- Fer els grups de manera diferent cada cop per afavorir que tothom interaccioni amb tothom. Això també permet evitar que les participants se segreguin per gèneres. - Llenguatge inclusiu: referir-se o dirigir-se al grup en femení o amb construccions genèriques inclusives. - Parar atenció a l'aparició de possibles conflictes en el grup i facilitar els recursos necessaris per mirar de resoldre'ls de forma saludable, siguin individuals o col·lectius. Animar, motivar, parlar i estar al costat de les persones implicades. - Oferir recolzament positiu a les persones menys hàbils o amb diferències respecte a la majoria del grup. - Ser conscients de com donem els reforçaments positius en un mateix exercici, per veure si oferim el mateix tracte a tothom, independentment del seu gènere. - Com a formadores, cal tractar a totes com a persones, amb respecte. Les accions i	- No baixar la guàrdia: fer seguiment de l'estat de les participants fins al final de la sessió, amb discreció i respecte. - Mirar de fer un tancament "rodó": el final del taller pot servir per recollir tot allò que ha passat durant la sessió i per projectar la propera. - Acabar la sessió amb un ritual col·lectiu de tancament. - Oferir bons desitjos per a totes les persones. - Preguntar com estan, en acabar la sessió: si s'han sentit a gust, si tenen comentaris o dubtes, si hi ha algun conflicte... què volen, què els motiva més, què els inquieta, suggeriments per properes sessions... - Facilitar expressió. Dinamitzar una ronda de paraula per tothom al final de la sessió per expressar inquietuds o compartir moments a destacar de la sessió. També es pot mirar de compartir una valoració de la sessió fent una ronda en la qual cadascú diu tan sols

- Treballar l'escalfament o altres dinàmiques inicials en disposicions que fomentin l'horitzontalitat, la igualtat i el reconeixement mutu entre les participants (per exemple, formant un cercle). - En cas necessari, situar-se en llocs estratègics al cercle d'escalfament o intervenir en el joc del principi. - A l'inici del cicle de tallers, plantejar dinàmiques introductòries de coneixença entre les persones participants. (per exemple: posar música, que passegin per l'espai i, quan pari la música, que hagin de parlar amb la persona que tenen davant).	maneres de les formadores han de ser exemple d'allò que volem que passi en el grup. - Tècniques de circ: que no hi hagi distincions de tècnica o rols davant aquesta. Tothom ho fa tot. Procurar que hi hagi interacció entre persones de diversos gèneres. Mirar que no s'estableixin funcions diferents marcades pel gènere (per exemple, noia-portora i noi-àgil). - Procurar que tothom ocupi l'espai per igual. - Mantenir una actitud d'escolta sensible: anar veient com les participants responen als exercicis, com es relacionen, en quin moment poden necessitar que se les animi o convidi a fer quelcom, preguntar o mirar de detectar què els ve de gust, etc. - Restar pendents de com estan les participants: no creure'ns sempre allò que ens diuen, i parar molta atenció a allò que no diuen. - Ser permeables als canvis que es poden donar respecte a la planificació original de la sessió, en funció d'allò que succeeixi o necessiti el grup. - Plantejar les activitats de forma multinivell: que cada participant pugui desenvolupar el	una paraula. Mirem de generar un ambient de confiança i seguretat perquè s'expressin en llibertat: hem de recollir positivament totes les opcions. - Obrir possibilitats o diàleg amb l'entorn o amb el propi Ateneu, si algú les necessita. - És el moment adequat per parlar amb algú en concret, de cara a properes sessions (en cas que sigui necessari).
---	---	---

	seu procés d'aprenentatge en funció del seu punt de partida i de les seves capacitats actuals. No cal que tothom faci el mateix, ni al mateix ritme, ni que tothom arribi al mateix lloc. - Restar pendents de com estan les participants: no creure'ns sempre allò que ens diuen, i parar molta atenció a allò que no diuen. - Cooperació entre participants: observar si s'animen a fer els exercicis, com ho fan i qui reforça a qui. - Observar el llenguatge emprat durant la sessió. - No ometre els comentaris despectius o irrespectuosos que es puguin fer entre sí les participants. - Fer treball, durant el curs, per cohesionar el grup com a conjunt, i mirar d'evitar així la configuració de subgrups durant les sessions. - Mirar de detectar i fer seguiment dels rols que ocupa cada persona durant les sessions.	
--	--	--